

GLOBALLASHUV SHAROITIDA TALABALAR BO'SH VAQTINI SAMARALI TASHKIL QILISHNING PEDAGOGIK SHARTLARI

*Koshanova Nilufar Maxsudovna, Chirchiq davlat
pedagogika universiteti dotsenti, (PhD)*

*To'rayev Azamat Maqsudovich, Chirchiq davlat
pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi*

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF EFFECTIVE ORGANIZATION OF STUDENTS' FREE TIME UNDER GLOBALIZATION

*Koshanova Nilufar Maksudovna, associate professor of
Chirchik State Pedagogical University, (PhD)*

*Torayev Azamat Maksudovich, independent researcher of
Chirchik State Pedagogical University*

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ЭФФЕКТИВНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ СВОБОДНОГО ВРЕМЕНИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

*Кошанова Нилуфар Максудовна, доцент Чирчикского
государственного педагогического университета, (PhD)*

*Тораяев Азамат Максудович, независимый научный
сотрудник Чирчикского государственного педагогического
университета*

Annotatsiya: Tadqiqot ishimizda bo'sh vaqt tushunchasining ijtimoiy-falsafiy tahlili, talabalar bo'sh vaqtini tashkil qilish shakllari, bo'sh vaqtni oqilona loyihalashning samarali jihatlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: globallashuv sharoiti, "bo'sh vaqt", konstruktiv faoliyat, akademik muvaffaqiyat, ma'naviy rivojlanish, samaradoqlik, innovatsiya.

Abstract: In our research, socio-philosophical analysis of the concept of free time, forms of organization of free time of students, effective aspects of rational design of free time are analyzed.

Key words: globalization conditions, "free time", constructive activity, academic success, spiritual development, efficiency, innovation.

Аннотация: В нашем исследовании анализируются социально-философский анализ понятия свободного времени, формы организации свободного времени студентов, эффективные аспекты рационального планирования свободного времени.

Ключевые слова: условия глобализации, «свободное время», созидательная деятельность, академические успехи, духовное развитие, эффективность, инновации.

KIRISH. Har bir davrda inson faoliyatining ijtimoiy ahamiyati va samaradorligini chuqurroq tushunish uchun uning vaqtni boshqarish, sarflash

madaniyatini o'rganish zarur. Insoniyatning bo'sh vaqtga bo'lgan munosabatining o'zgarishi globallashuv sharoitida jamiyatda sodir bo'layotgan,

<https://orcid.org/0009-0002-6861-6568>

e-mail:

koshanovanilufar512@gmail.com

ijtimoiy-madaniy, hamda, texnologik o'zgarishlar bilan belgilanadi.

Bo'sh vaqt muammosi bugungi kunda dolzarb muammolardan biri bo'lib, ijtimoiy-pedagogik faoliyatning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida shaxsning jismoniy, aqliy, ma'naviy va hissiy rivojlanishi sodir bo'ladigan makondir.

Jamiyatning eng katta qismi bu shubhasiz yoshlardir. Yoshlik bu o'z-o'zini anglash uchun optimal davr hisoblanadi. Bu davrda asosan "Men kimman?", "Nimaga erishmoqchiman?", "Qanday harakatlanishim kerak?" qabilidagi savollar paydo bo'ladi. Yoshlikdagi faoliyatning mas'uliyati shundaki, insonning butun kelajakdagi hayotini belgilaydigan qarorlar qabul qilinadi.

Ammo biz hozirgi ko'pchilik yoshlarning vaqtga bo'lgan aksiologik munosabatini qoniqarli ahvolda deya olamaymiz. Ayniqsa oliy ta'lim muassasalarida ba'zi bir talabalarimizning vaqtni o'tkazish amaliyotini o'rnatib qilib, ideallashtirilib ko'rsatish mumkin bo'lsa, ikkinchi guruh talabalar yoshlarning vaqtni boshqarish amaliyotiga salbiy baho berish mumkin. Shu jihatdan insoniyat taraqqiyotining muayyan bosqichida jamiyat taraqqiyoti qonuniyatlarning mohiyatini aks ettiruvchi bo'sh vaqtni o'tkazish amaliyotini o'rganish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI. Mahalliy tadqiqotchilardan N.Avulova o'smir-yoshlar bo'sh vaqtini to'g'ri shakllantirish muammosini bir qator ilmiy nashrlarida aks ettiradi.

MDH tadqiqotchilaridan O.V.Larshin, V.E. va b., **xorijiy olimlardan** R.Gvardini, M.Parmentye kabi ko'plagan olimlar bo'sh vaqt bilan bog'liq muammolarni o'rganganlar. Tadqiqot ishimizda analiz, sintez, qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi.

Shuni alohida ta'kidlashimiz lozimki, mamlakatimizda bo'sh vaqtni loyihalash asosida talabalar akademik yutuqlarini yaxshilash masalasi yetarli darajada o'rganilmagan.

MUHOKAMA. "Bo'sh vaqt" tushunchasining zamonaviy konsepsiyasi ancha oldin paydo bo'lishiga qaramasdan dam olish tushunchasi sanoat davrida paydo bo'lgan. Ko'pchilik kishilar bo'sh vaqtni hech narsa qilmaslik bilan bog'liq bo'lgan vaqtning erkin makoni sifatida tushunishadi. Xo'sh, "bo'sh vaqt" o'zi nima? Uning qanday xususiyatlari mavjud?

Bo'sh vaqt insonning o'zini anglashi, o'z qobiliyatlari, kamchiliklarini tushunib yetishlari uchun qulay hudud hisoblanadi. M.B.Zatsepina bo'sh vaqtdagi faoliyatni shaxsning o'zi tanlagan barcha turdagi faoliyati sifatida shaxsiy ehtiyoj va manfaatlar bilan belgilanishi va tashqi omillardan xoli bo'lishi bilan xarakterlanishini ta'kidlaydi[5].

Bo'sh vaqt jamiyatda shaxsning har tomonlama kamolotida ta'sirga egaligi tufayli uni tartibga solish muammosini yuzaga keltiradi. Bo'sh vaqt sohasi bajarilishi majburiy vazifalardan ozod bo'lish bilan tavsiflanadi, shuningdek, bunda shaxsga institutsional bosim zaiflashadi. "Bo'sh vaqt" murakkab ijtimoiy, iqtisodiy, falsafiy va pedagogik muammodir. Bo'sh vaqt oila va ta'lim tizimidagi rollaridan tashqari yangi ijtimoiy rollarni egallash, erkin va mustaqil harakat qilish asosida o'zini namoyon qilish bilan tabiiy ehtiyojlarini to'liq ochib beradigan soha hisoblanadi.

N.Avulova[1] o'z tadqiqot ishida bo'sh vaqtning ikkita muhim tomoni, yana vazifasi mavjudligini ta'kidlaydi: -birinchidan, bo'sh vaqt insonning jismoniy kuchini tiklashga qaratilgan dam olish vaqti; -ikkinchidan, insonning shaxsiy fazilatlari jismoniy va ma'naviy rivojlanishini ta'minlaydigan vaqt.

Demak, bo'sh vaqtning ikkita muhim vazifasi mavjud. Ammo, bugungi yoshlarimizning darsdan tashqari bo'sh vaqtlarini internet tizimida maqsadsiz o'tkazishlari, ya'ni xayoliy bo'sh vaqt shakliga asosiy urg'u berishi, vaqtida dam olmasliklari sababli bo'sh vaqtning ikkita muhim funksiyasi ham amalga oshirilmayapti. Rus tadqiqotchilari bo'sh vaqtni insonning ijodiy faoliyat bilan shug'ullanish uchun eng qulay makon sifatida ta'riflashadi.

Bo'sh vaqtdan foydalanish madaniyatiga asoslangan shaxsiyat turlari:

- konstruktiv(faol); -oqilona iste'molchi; -halokatli buzg'unchi.

Bo'sh vaqtning quyidagi asosiy belgilarini ajratib ko'rsatish mumkin:

- fiziologik, ijtimoiy va psixologik jihatdan aniq ifodalanadi;- rasmiy bo'lm asdan, erkin, faol, ijodiy faoliyatni o'z ichiga oladi; - shaxsiyatni shakllantiradi va rivojlantiradi, shu orqali insonning yashirin salohiyati, hamda mayllari ochib beriladi; - shaxsning erkinlik va mustaqillikka bo'lgan ehtiyojini shakllantiradi; - tabiiy iste'dodlarni ochishga va hayot uchun foydali bo'lgan

ko'nikmalarni egallashga yordam beradi; - insonlarda ijodiy tashabbusini rag'batlantiradi; - qadriyat yo'nalishlari, hamda munosabatlarini shakllantirishga yordam beradi; - obyektiv o'zini o'zi baholashga, atrofdagi dunyoni yetarli darajada idrok etishga yordam beradi; - ijobiy "men" tushunchasini shakllantiradi; - o'z-o'zidan qoniqish, ajoyib kayfiyat va shaxsiy zavq, o'z faoliyatining yakuniy natijasidan qoniqishni ta'minlaydi; - jamiyatdagi hatti-harakatlar standari va normalarini shakllantiradi .

Jamiyatning bo'sh vaqti – ma'naviy takror ishlab chiqarishning zaruriy shartidir. Bo'sh vaqtni shaxs va ijtimoiy guruhning ijodiy rivojlanishi uchun ijtimoiy-madaniy makon sifatida ahamiyatini alohida ta'kidlash zarur. M.G.Bushkanets fikricha shaxsning ma'naviy olami rivojlanishini ta'minlashda bo'sh vaqtni o'zi va o'zgalar manfaati yo'lida ishlatishga o'rgatish, bo'sh vaqtni o'tkazish ko'nikmalarini to'g'ri shakllantirish, tuzilmani modellashtirish zarur[3].

Bo'sh vaqtni ijtimoiy foydali va xayoliy vaqtga ajratish mumkun[2]. O'z vaqtini maqsadsiz va mazmunsiz o'tkazish bu xayoliy vaqt hisoblanadi. Mutaxassislar yoshlarning vaqtlarini ma'nosiz o'tkazishlarini, ya'ni, xayoliy bo'sh vaqtni o'ziga qarshi zo'ravonlik sifatida baholashadi. Talabalar juda ko'p jismoniy, psixologik va intellektual kuch sarflaydilar. Bu jabhada bo'sh vaqt stressdan xalos bo'lishga, yo'qotilgan kuchni qayta tiklashga yordam beradi. Yoshlar keksa avlodga nisbatan harakatchan bo'lganliklari uchun bo'sh vaqtlari faol va xilma-xildir. Shu sababli ham yoshlar yangi g'oyalarga va ko'proq innovatsiyalarga muhtoj. Tadqiqotlarimiz davomida talabalarning bo'sh vaqtlarini o'tkazishning asosiy xususiyatlariga jamiyatda sodir bo'layotgan jarayonlar, salomatlik holati, ijtimoiy ahvoli muhim ahamiyatga ega ekanligini o'rgandik. Talaba-yoshlarning ko'pchilig'i balog'atga yetib o'zini-o'zi boshqarish yoshiga yetgan bo'lsa-da, ammo ular faoliyatida muvozanatning yo'qligi, o'quv jarayoni rejimining buzilishi, ta'lim imkoniyatlarining va tayyorgarlik darajasiga mos kelmasligi, ularning intellektual-ma'naviy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Mazkur muammolar ularning vaqt sarfi bo'yicha ko'nikmalarini to'g'ri shakllantirishni talab qiladi. Yoshlarning bo'sh vaqtdan qanday foydalanishi davlat strategiyasining o'ziga xos ko'rsatkichi bo'lib, uning yechimi bilan ma'lum darajada ta'lim,

madaniyat, umuman olganda ijtimoiy institutlar shug'ullanishi lozim. Yoshlar hayotida bo'sh vaqt va uning namoyon bo'lishining turli shakllari o'z-o'zini anglashning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanishi unga jiddiy e'tibor qaratish lozimligini angalatadi. Afsuski bo'sh vaqt faoliyat sohasining yuqorida qayd etilgan barcha afzalliklari hali yoshlarning u yoki bu turmush tarzining doimiy, odatiy ko'rsatkichlariga aylangani yo'q.

Shu o'rinda talabalar sog'lig'ini yomonlashtiradigan xavfli omillarga quyidagilar kiradi: yomon odatlar; sifatsiz, tartibsiz va muvozanatsiz ovqatlanish; tartibsiz kun tartibi; mashg'ulotlarning haddan tashqari yuklanishi va gipodinamiya; kundalik hayotda turli xil faoliyat turlarining (ta'lim, o'yin va mehnat) mantiqsiz almashinuvi va h.z.

Yoshlarning bo'sh vaqtini o'tkazish texnologiyalarida quyidagi tizimlarni ajratib ko'rsatish mumkun: -tashkiliy (yoshlarning bo'sh vaqtlarini o'tkazishda muassasa tuzilmasini belgilash); -uslubiy (bo'sh vaqtni tashkil qilish va amalga oshirishda yangi texnologiyalar ishlab chiqish); -ijtimoiy-psixologik; -boshqaruv.

Bo'sh vaqtda ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan faoliyatning afzal bo'lishi uchun quyidagilar zarur hisoblanadi: -yoshlarga bo'sh vaqtni tashkil qilish ko'nikmalarini izchil o'rgatish; -innovatsiyalarni o'rganish va o'zlashtirish uchun sharoit yaratish; -axborotni qayta ishlash va uzatish; -bilimlarni iste'mol qilishning interaktiv shakllarini kiritish va hokazo. Yoshlarning bo'sh vaqtini o'tkazishga bo'lgan xohish-istaklarini o'rganish va shu asosda bo'sh vaqtni mazmunli tashkil qilish vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Yoshlarning bo'sh vaqtini tashkil qilishning quyidagi yo'nalishlari mavjud: - ommaviy axborot vositalarida bo'sh vaqt dasturlari; -ommaviy axborot vositalarida madaniyat masalalarini yoritish; -yoshlarning bo'sh vaqtlarini o'tkazish dasturlarini ommalashtirish; -zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalri asosida bo'sh vaqtni tashkil qilishning samarali shakllarini rivojlantirish; -elektron kutubxonalar, barcha malakaga o'rgatishdga mo'ljallangan zamonaviy axborot texnologiyalarini o'zlashtirishdagi multimediya markazlari.

Talabalarning darsdan tashqari bo'sh vaqtlarini faollik darajasiga ko'ra bir nechta turlarga ajratish mumkun: faol (dam olish bilan

bog'liq barcha jabhada); kamroq faol (darsdan tashqari vaqtda); yetarli darjada faol emas (har kim qayerga ketsa, men ham boraman tamoyiliga ko'ra ish ko'radi, asosan ta'lim muassasalari devorlarida bo'sh vaqtni o'tkazish bilan shug'ullanadi). Bo'sh vaqtni samarali boshqarish stresslarni kamayishiga, muvozanantni saqlashga va hayot sifatini yaxshilashga yordam beradi[4].

O'rganishlarimiz davomida quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

- mamlakatimiz ta'lim tizimida bo'sh vaqt pedagogikasini rivojlantirishga e'tibor qaratish zarur; -talaba-yoshlarga bo'sh vaqtni samarali tashkil qilish shakllari bo'yicha OTM professor-o'qituvchilari tomonidan davra suhbatlarini tashkil qilish kerak; -vaqtdan foydalanishning nafaqat miqdori, balki, mazmun-mohiyati, bilim, qadriyatlar, me'yorlar, hayot namunalari bo'la olishiga, sifatiga ham e'tibor qaratish lozim; -bo'sh vaqtni tashkil qilishning samarali shakllari bo'yicha uslubiy qo'llanmalar tayyorlash maqsadga muvofiqdir.

XULOSA. Bo'sh vaqtni to'ldirish bo'yicha talaba yoshlarimiz barqaror qiziqish va ehtiyojlarga ega emas. Shu sababli aksariyat talabalar o'z faoliyatida asosan xayoliy bo'sh vaqt shaklidan foydalanmoqda. Ammo bu usul yoshlarimiz jismoniy va aqliy rivojlanishida har doim ham ijobiy natija bermaydi. Shu sababli mamlakatimizda bo'sh vaqt pedagogikasini rivojlantirishga jiddiy e'tibor qaratish zarur. Demak, o'sib kelayotgan avlodning jismoniy va ma'naviy rivojlanish uchun bo'sh vaqtni oqilona tashkillashtirish hal qiluvchi ahamiyatga ega. Chunki, ijtimoiy-iqtisodiy hayotimizdagi muammolar bo'sh vaqt makonidan to'g'ri foydalana olmasligimiz bilan bevosita bog'liq. Bo'sh vaqt faoliyati shaklining to'g'ri tanlanishi talabalar akademik yutuqlarining yaxshilanishiga faol ta'sir ko'rsatadi. Sababi bo'sh vaqt bir tomondan inson tomonidan yo'qotilgan kuchini qayta tiklasa, ikkinchi tomondan uning jismoniy va ma'naviy rivojlanishi uchun qulay makondir. Mazkur jarayonda ta'lim muassasasi talaba yoshlarning bo'sh vaqtlarini ularning har tomonlama rivojlanishiga mos ravishda tashkil qilinishiga uslubiy jihatdan ko'mak berishi lozim.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. N.Avulova. O'quvchi kun tartibini tashkil qilish muammolari.//Ta'lim, fan va innovatsiya.1-son,2023-yil.-B.212-216.

2. Ариарский М.А. Прикладная культурология. СПб: Эго, 2001. 287 с.
3. Буюева Л.П.Человек: деятельность и общение. М.:Мысл,1978.-С.20.
4. Brajsa-Zganec A, Marina Merkas M, Sverko I. Quality of life and leisure activities: how do leisure activities contribute to subjective well-being? Soc Indic Res. 2011;102(1):81–91. <https://doi.org/10.1007/s11205-010-9724-2>.
5. Зацепина, М.Б. Формирование основ культуры ребенка средствами культурно-досуговой деятельности. Автореф. дис. доктора. пед. наук. М., 2005, 44 с.
6. Koshanova N.M. Zamonaviy jamiyatda intellektual madaniyatning rivojlanishi:muammo va imkoniyatlar//Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar.2023/12.-B.208-212.
7. Koshanova N.M. Socio-philosophical analysis of the phenomenon of “cultural crash”//European Science Methodical Journal.-2024.T.2.-№6.C.477-480.
8. Koshanova N.M., Ismoilova N.S.Q. Dunyoning barqaror rivojlanishiga gender assimetriyasining salbiy ta'siri//Academic research in educational sciences.-2023.-T. 4.-№4.-C. 117-125.
- 9.M.Sh. Toshtemerova, B. Ahmadjanov, N. Koshanova. Structure and mechanisms of action of the educational cluster//International Journal of Psychological Rehabilitaion, 2020/7. -P.8104-8111.
10. Adullayeva, M. H. (2024). Develop the secrets of forming a perfect memory and remembering in education. European Science Methodical Journal, 2(6), 419-426.
11. Sadullayeva M. H. Develop the secrets of forming a perfect memory and remembering in education //European Science Methodical Journal. – 2024. – T. 2. – №. 6. – C. 419-426.
12. Shokirovna I. F. Zamonaviy oqituvchi davr talabi //Pedagogs jurnali. – 2022. – T. 8. – №. 3. – C. 68-72.
13. Курбанбаева, М. (2023). Важность формирования навыков самостоятельного мышления при подготовке конкурентоспособных кадров. Tamaddun nuri jurnali, 5(44), 95-96.